

Получена: 05.02.2021 г.

Приета: 16.02.2021 г.

ФОНТАНИТЕ В ГРАДСКАТА ГРАДИНА, ГР. СОФИЯ

Е. Ценова¹

Ключови думи: фонтан, градина, характеристики, скулптура

РЕЗЮМЕ

„Градската градина“ е първата обществена градина, проектирана и изградена след Освобождението. Осветена е на 04.04.1878 г. и първоначално е наречена на името на цар Александър II – „Александровска градина“. За 140 г. градината преминава през редица преустройства вследствие на променящата се градоустройствена среда. Интерес за настоящата разработка представляват архитектурно-художествените особености на фонтаните в „Градската градина“, както и ролята на фонтана, като архитектурно-декоративен елемент, в променящата се градска тъкан. Изследването има за цел да проследи връзката между архитектурните и конструктивни особености на фонтаните с градоустройствено-то и утилитарното им предназначение, както и с художествения им замисъл.

1. Въведение

„Градската градина“ е ситуирана в историческия център на града, от южната страна на Царския дворец. В своя труд „Зелената система на София. Урбанистични аспекти“ [1], арх. Атанас Ковачев публикува редица градоустройствени схеми и снимки на „Градската градина“, които отразяват развитието на алейната мрежа в продължение на повече от сто години. Появата на емблематични сгради по периметъра на градината води до необходимостта от създаване на нови комуникационни връзки и до премахването на стари такива, вече изгубили своето значение.

¹ Елена Иванова Ценова, арх., кат. „Технология на архитектурата“, УАСГ, бул. „Хр. Смирненски“ № 1, 1046 София, e-mail: elena_tsenova@abv.bg

Главна композиционна ос на градината е надлъжната, която остава композиционен гръбнак на градината през цялото ѝ съществуване до днешни дни. Първоначално е изпълнена и главна напречна ос, съвпадаща с оста на ул. „Съборна“. До 1951 г. тази напречна ос е видоизменена и акцентът е изместен към друга напречна ос, съвпадаща с главната композиционна ос на Народния театър.

2. Фонтаните в Градската градина в периода от 1890 г. до 1950 г.

Още от създаването на Градската градина фонтанът присъства като архитектурно-декоративен елемент. Първият фонтан е поставен в градината през 90-те години на XIX в. Той е един от няколко еднакви декоративни барокови чугунени фонтана, които са доставени от Виена след Освобождението и поставени на знакови места в София (пред сградата на Народното събрание – фиг. 1, по-късно на негово място е изграден паметникът на Александър II, пред сградата на гарата – фиг. 2, на площад Александър I, в ос на улица „Търговска“ – фиг. 3). От тези декоративни фонтани до днешни дни е достигнал само един и той се намира в градинка „Буката“ на бул. „Прага“ – фиг. 4 (най-вероятно е преместен там през 1948 г. от площад Славейков). Копия на този фонтан са поставени през последните няколко години на площад „Славейков“ и в центъра на възстановения розариум в Борисовата градина. Фонтанът просъществува в Градската градина до 1951 г., когато е демонтиран.

Фиг. 1. Фонтан пред сградата на Народното събрание.
Източник: www.stara-sofia.com

Фиг. 2. Фонтан пред сградата на Централна гара.
Източник: www.stara-sofia.com

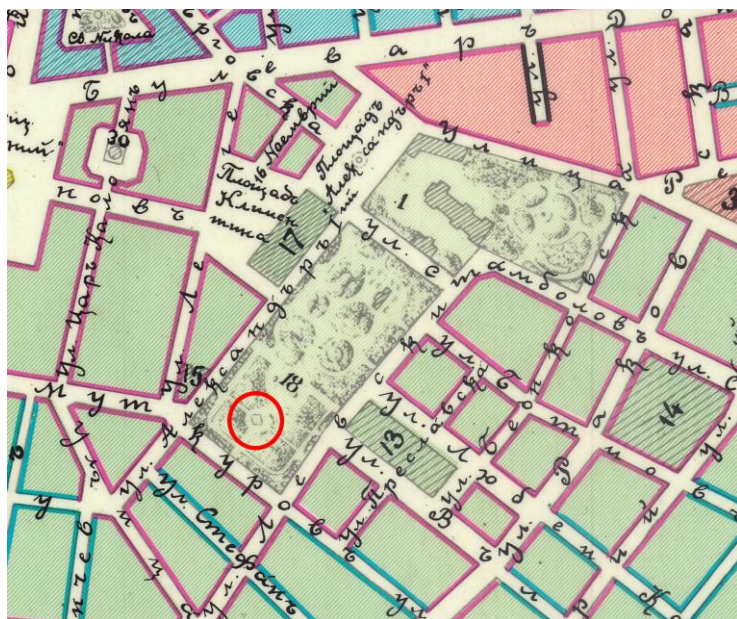

Фиг. 3. Фонтан на площад Александър I.
Източник: www.stara-sofia.com

Фиг. 4. Фонтан в градинка „Буката“.
Източник: www.stara-sofia.com

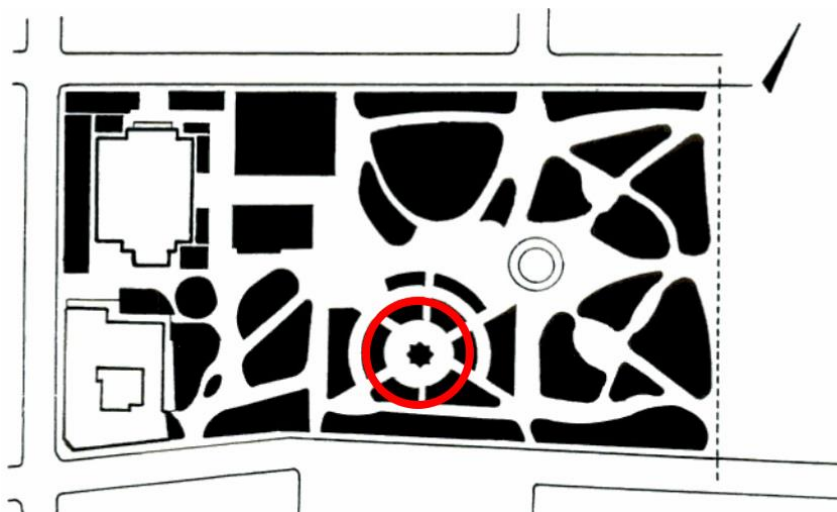
Сведение за местоположението на първия фонтан в Градската градина получаваме от снимка на административна сграда, в която от 1888 г. се помещава Първата Софийска девическа гимназия. Сградата се е намирала на ул. „Гурко“, на мястото на днешната Телефонна палата. На преден план се вижда фонтанът, поставен в Градската градина около 1891 г. На план Бартел от 1897 г. (план на София, кадастрална основа – хандрис) и на градоустройствения план от 1892 г. (фиг. 5), изготвен под ръководството на арх. Тодор Марков, се вижда, че фонтанът е разположен по надлъжната ос на градината и около него е била организирана южната ѝ част (тази зона на градината съвпада с приобщения малко по-рано стар площад „Александър“).

Фиг. 5. Изводка от градоустройствен план от 1892 г.

фонтаните в най-горната част има скулптура на дете. При фонтана в Градската градина такава липсва). Падайки надолу, водата пълни горната, по-малка чаша, която след като прелее, пълни долната чаша и накрая се излива свободно в коритото на фонтана. Композицията е подкрепена от 4 допълнителни струи, разположени в долната третина на фонтана, които излизат от пластично декорирани с релеф отвори и попадат в центъра на полукръговете. Акцентът на композицията пада върху скулптурата в средата, като липсва декорация по стените на коритото. Скулптурата е класическа барокова скулптура. Макар в живописата вече да са се появили редица движения, противопоставящи се на академизма, и зараждането на авангарда да е факт, художественото развитие на фонтана ще се забави поне с няколко десетилетия (в България с повече от половин век). Въпреки това, този първи фонтан, заедно с останалите, внесени от Виена, е стъпка в развитието на архитектурно-декоративните елементи в градската среда, елементи, които до този момент напълно са отсъствали в българската действителност.

През 1908 г. в югозападния ъгъл на Градската градина е построена сградата на казиното по проект на арх. Наум Торбов (днес в сградата се помещава Софийска градска художествена галерия), което води до промяна в схемата на градината. Казиното, заедно със старата сграда на кметството, „затварят“ южната страна на градината, към ул. „Гурко“, зелената зона се измества на север, а фонтанът е преместен срещу Народния театър, чиято сграда току-що е завършена през 1907 г. Вж. фиг. 7. Макар че разположението на фонтана съвпада с главната композиционна ос на сградата на театъра, градоустройственото предназначение на фонтана е по-скоро да маркира централна точка в съответния квадрант от схемата на градината, отколкото да осъществи връзка с театъра. За това свидетелства и фактът, че не е предвидена директна връзка между двата обекта. Алеята, водеща в посока към театъра завършва в зелена площ. Алеятната система около фонтана, състояща се от шест алеи, е изградена радиално на архитектурно-декоративния обект, който се явява композиционен център. Зоната около фонтана е обособена като зона за почивка, отделена чрез зеленина от останалата част на градината. Фонтанът е непосредствено заобиколен от зеленина и зоната, чийто композиционен център се явява, е значително по-малка. Мащабът на фонтана е подходящ за градоустройственото му предназначение.

Фиг. 7. Схема на „Градската градина“ в периода до Втората световна война.
Източник: „Зелената система на София. Урбанистични акценти“. Атанас Ковачев [1].
С червената окръжност е маркиран фонтанът

Интересно е да се спомене, че през 1917 г., за кратък период от време, в Градската градина е поставен османски декоративен фонтан – фиг. 8, състоящ се от мраморно корито с правоъгълна форма и ажурна мраморна скулптура на сакрална сграда в центъра, повдигната на мраморни колонки. Този вид фонтани обичайно се използват в дворовете на джамии или в самата джамия за ритуално измиване. От съобщението, което е публикувано по повод откриването на фонтана, става ясно, че той е бил осветен „*Реши се занаят пред фонтанът да се осветява три вечери през седмицата*“ (Софийския общински вестник, бр. 7/04.08.1917 г.). Няма данни за мястото, на което е бил монтиран фонтанът, но от снимката, публикувана в „Софийските градини 1878 – 1939“ на Иванна Стоянова [2] се вижда, че е разположен в зелените площи на градината. Според проучване на уеб сайта <http://stara-sofia.com/> фонтанът е пренесен от гр. Ниш като военен трофей, или за да бъде запазен по време на войната. Върнат е обратно в Сърбия през 1924 г. Според статия от рубриката „Софийски акценти“ в сайта на Столична библиотека от 28.07.2015 г. „...османският фонтан е заменен с чугунен, чиито води се разпръсквали от лебеди. Демонтиран е неизвестно защо и къде през 1939 г.“. Снимков материал за този фонтан не е открит. Не е известно дали е бил разположен на същото място.

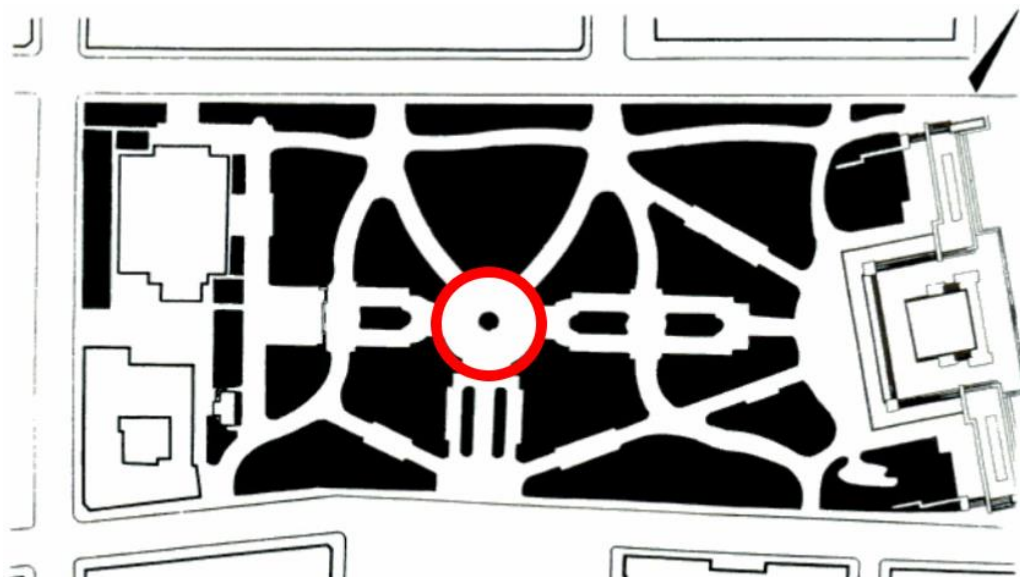

Фиг. 8. Османски фонтан.
Източник: www.stara-sofia.com

3. Фонтаните в Градската градина в периода след 1950 г.

В началото на 50-те години на XX век първият фонтан в Градската градина е демонтиран. Във връзка с изграждането през 1949 г. на мавзолея на Георги Димитров, схе-

мата на градината е променена, като съществуващата напречна ос е изместена да съвпадне с главната композиционна ос на Народния театър. Новият фонтан е монтиран в пресечната точка на главната надлъжна ос на градината и новата напречна ос. Вж. фиг. 9. Отново архитектурно-декоративният елемент има градоустройствено предназначение да маркира характерна точка от схемата на градината. Градоустройствената връзка между фонтана и театъра е подчертана чрез широка алея, фланкирана с озеленени ивици. Коритото на фонтана в план отново е окръжност, сравнително плитко, полувкопано в терена, с тясна озеленена ивица по периметъра. В центъра на коритото е разположена скулптурна група, състояща се от три фигури на деца, държащи голяма риба, от устата на която излиза водна струя. Бронзовата отливка е поставена върху чашковиден постамент. Постаментът се състои от няколко цилиндрични обема с различна височина и диаметър, върху които е поставена „чаша“. Скулптурата стъпва на „чашата“ посредством по-малък цилиндричен постамент. Постаментът се състои от прости архитектурни елементи, лишени от допълнителна декорация. На фона на него скулптурата изпъква с динамичната си композиция. От художествена гледна точка фонтанът принадлежи на първия период от развитието на съвременните декоративни фонтани, при които скулптурата се явява носител на новите художествени тенденции. В конкретния случай се усеща стремежът към обобщаване на формата и обема. „Чашата“ е поставена ниско и създава усещането за близост с коритото и прилежащия терен. Скулптурата на децата е динамична и създава илюзията, че движението им ще продължи и извън фонтана, което се подчертава и от водната струя, която сякаш маркира това движение. Макар скулптурната група да не е изпълнена с художествените средства на авангарда, композицията е отворена и играта на скулптурата дете става част от играта на децата около фонтана. Именно концепцията за движение, за връзка с околното пространство, за връзка със зрителя, е в основата на съвременното изкуство. Авторът на скулптурата е неизвестен. Вж. фиг. 10.

Фиг. 9. Схема на „Градската градина“ в периода след 1950 г.
Източник: „Зелената система на София. Урбанистични акценти“. Атанас Ковачев [1].
С червената окръжност е маркиран фонтанът

**Фиг. 10. Фонтан от началото на 50-те години.
Източник: www.stara-sofia.com**

В началото на 50-те години е изградена и мраморната чешма в градската градина. Виж фиг. 11. Разположена е в крайната южна точка на надлъжната ос на градината. Представлява свободно стоящ фонтан фасада и е частично вградена в терена. Чешмата е във формата на паралелепипед, разделен по дължина на три части, като крайните полета представляват пиластри, декорирани с ниши. Фонтанът е разчленен на три части във вертикала – база, тяло и корниз. Коритото също е разчленено на три части. Фонтанът е имал пет чучура, от които днес са запазени три. От двете му страни са изградени пейки от масивни мраморни плочи. Самият фонтан е изграден от стоманобетон и облицован с мрамор. Машабът му е характерен за утилитарното му предназначение. Утилитарният фонтан се явява чужд на съвременните художествени тенденции и липсва всякакъв намек за стилово единство с декоративния фонтан, при все че двата обекта принадлежат на една и съща градоустройствена ос, имат непосредствена визуална връзка и са изградени по едно и също време.

**Фиг. 11. Чешма от началото на 50-те години.
Източник: www.stara-sofia.com**

Декоративният фонтан, изграден през 50-те години е стъпка напред в развитието на съвременните архитектурно-декоративни водни обекти, но макар да е направена градоустройствена заявка за връзка с Народния театър, все още липсва стилово единство между двата обекта.

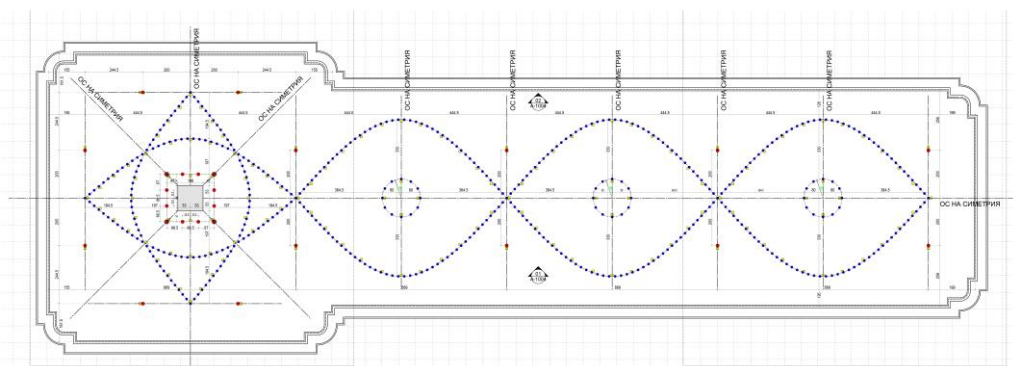

Фиг. 12. Фонтанът от 1976 г.
Източник: <http://poseti.guide-bulgaria.com>

През 1976 г. декоративният фонтан е демонтиран и на негово място е изграден нов, по проект на арх. Атанас Агура. Вж. фиг. 12. Между фонтана и театъра е организирано празно площадно пространство, което подчертава връзката между двата обекта. Коритото на фонтана е с правоъгълна форма, като главната му надлъжна ос съвпада с главната композиционна ос на Народния театър. Западната част на фонтана е уширена и представлява квадрат, чиито ъгли са леко заоблени, напомняйки елегантния силует на покрива на театъра. Поради естествената денivelация на терена коритото на фонтана се явява над терена в зоната към театъра и е вкопано в зоната на квадрата. По този начин към театъра коритото е по-високо и при поглед от запад се създава илюзията, че фонтанът е естествено продължение на входа на театъра, който се отразява по късата страна на водоскока. Този ефект е подчертан и от водната композиция. Струите са разположени по периферията на коритото, по дължина. Дюзите по всяка една от страните са монтирани под наклон, на обща тръба, която остава видима. Струите образуват воден свод над коритото на фонтана, като от едната страна на свода остава образът на главната фасада на театъра, а от другата страна, в центъра на квадрата, е поставена бронзова статуя на балерина (първоначално гимнастичка), дело на скулптура Георги Чапкънов. Скулптурата е монтирана върху нисък постамент паралелепипед, облицован с гранитни плочи. Скулптурата на момиче е акцент в композицията на фонтана, който е подчертан и чрез водните

струи, излизаци от основата на постаментата и образуващи около фигурата обърнат пресечен конус. Размерите ѝ са близки до реалните. Тъмният бронз на скулптурата изпъква на фона на светлите плочи по дъното на коритото, а тъмносивата гранитна шапка на коритото очертава и завършва цялостната композиция. Издължената конфигурация на коритото в посока към Народния театър, семплото присъствие на скулптурата заедно с елегантната четлива водна композиция, превръщат фонтана в обединяващ композиционен елемент на Градската градина, без той да губи съвременното си звучене и без да нарушава съществуващата градоустройствена тъкан на градината. Фонтанът се включва в общата композиция по един естествен и ненаатрапващ се начин. На неговия фон останалите елементи и сгради, от различни години и рожби на различни художествени течения, се вписват и се изявяват пълноценно.

През 2012 г. е изготвен проект за реконструкция на декоративния фонтан пред Народния театър. Плановата схема на фонтана е запазена, както и бронзовата скулптура. Изградено е ново техническо помещение, извън рамките на фонтана, в което е монтирана помпена група, която да обезпечи новата водна композиция. Новата водна композиция се състои от две вълнообразни водни равнини, които се пресичат, образувайки четири полета. Вж. фиг. 13. В центъра на три от полетата е изпълнена параболична повърхност от водни струи, които се срещат в средата на кръга. В центъра на четвъртото поле се явява бронзовата скулптура на балерината, като това поле е подчертано и от втора водна фигура, перпендикулярна и еднаква по форма и размер на фигурата, получена от кръстосването на двете вълнообразни водни равнини. Погледната отгоре водната композиция е елегантна и привлекателна. Недостатъкът на предложеното решение е, че позицията на фонтана не предразполага той да бъде наблюдаван от високо. Погледната от страни идеята на водните фигури се губи, още повече, че дюзите често се запушват, поради малкия си диаметър, което води до деформиране на водните равнини. Водната композиция е интересна, но остава затворена в рамките на коритото на фонтана, връзката със сградата на театъра е прекъсната, а бронзовата скулптура е изолирана. Сложната водна композиция изисква и сложно техническо изпълнение. Множеството водни струи (486 бр.) са монтирани на две тръби с диаметър 110 mm, разположени една върху друга и замонолитени с 38 cm армирана циментова замазка. Това техническо изпълнение не дава възможност за ревизиране на тръбната разводка в случай на авария и би затруднило значително бъдещи реконструкции на фонтана. Повдигането на дъното на коритото с повече от 40 cm (половината от общата оригинална дълбочина) нарушава илюзията за дълбочина на фонтана в зоната откъм театъра, където коритото излиза на терена (след реконструкцията дъното се явява значително по-високо).

Фиг. 13. План на дюзи и осветление към проект за реконструкция на фонтана от 2012 г.

4. Заключение

Първият фонтан в Градската градина представлява класическо решение не само по отношение на художественото изпълнение, но и по отношение на градоустройственото му предназначение. Класическите фонтани се характеризират със симетрична композиция, прости геометрични форми и изящни скулптури. Именно художествените им характеристики ги превръщат в „универсалния фонтан“, подходящ за всяко място. Тъй като след Освобождението фонтаните са били напълно нов елемент на градската среда, интересен и различен, не е изненадващо решението няколко еднакви фонтана да бъдат разположени сравнително близо един до друг на места с голямо обществено значение. Изглежда, обаче, че не са отчетени конкретните градоустройствени характеристики на местата, на които са поставени фонтаните. Фонтанът пред гарата, както и фонтанът на площад „Александър“ са твърде малки за големите площадни пространства, на които принадлежат – не е отчетен мащабът на градоустройствените елементи. Фонтанът пред Народното събрание сравнително бързо, през 1901 г., е заменен с по-голям архитектурно-декоративен елемент – паметникът на Александър II, като пространството пред обществената сградата от място за отдых се трансформира в място за поклонение. Паметникът на Цар Освободител, дело на скулптура Арнолдо Дзоки, има сходни художествени характеристики със скулптурата на фонтана, но в този случай мащабът на архитектурно-декоративния елемент е значително по-подходящ. Градоустройственото предназначение на фонтана е свързано не само с местоположението на обекта, но и с неговите обемно-пространствени характеристики като пропорции и мащаб в контекста на местоположението му.

Архитектурно-художествените характеристики на фонтана не е задължително да бъдат функция на градоустройственото му предназначение. Въпреки това, при фонтаните, маркиращи характерна градоустройствена точка, се забелязва тенденцията за прости в план геометрични форми и за симетрични във вертикала решения. Архитектурно-художествените характеристики на фонтаните, свързани композиционно с друг архитектурен обект, са, и би следвало да бъдат, обвързани с тези на архитектурния обект. Когато прилежащата сграда е съществуваща, при съвременните проектни решения рядко се търси единство чрез използването на един и същ архитектурен или художествен стил. За разлика от класическата композиция, която е крайна и затворена, съвременната е отворена, често с неопределена конфигурация. Композиционното и художествено единство се постига чрез архитектурни похвати като насоченост, ритъм, пропорция, мащаб и т.н. Отражението във водната повърхност (ефектът на водното огледало е използван още от френските барокови архитекти), водна композиция, отворена към определен обект, превръщат архитектурно-декоративния обект в обединяващо звено в общата композиция.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Kovachev, A. Zelenata sistema na Sofia. Urbanistichni aspekti.* Pensoft, 2005, ISBN 9546422169.
2. *Stoyanova, I. Sofiyskite gradini 1878 – 1939. Prostranstvo-&-forma,* 2009, ISBN 9789548500074.

THE FOUNTAINS IN THE CITY GARDEN, SOFIA

E. Tsenova¹

Keywords: fountain, garden, characteristics, sculpture

ABSTRACT

The City Garden is the first public garden designed and built after the Liberation. It was consecrated on April 4, 1878 and was originally named after Tsar Alexander II – “Alexander's Garden”. For 140 years the garden has undergone a number of reconstructions due to the changing urban environment. Of interest for the present development are the architectural and artistic features of the fountains in the City Garden, as well as the role of the fountain, as an architectural and decorative element in the changing urban environment. The study aims to trace the relationship between the architectural and structural features of the fountains with their urban and utilitarian purpose, as well as with their artistic design.

¹ Elena Tsenova, Arch., Dept. “Technology of Architecture”, UACEG, 1 H. Smirnenki Blvd., Sofia 1046, e-mail: elena_tsenova@abv.bg